

บทที่ 1

บทนำ

1.1 หลักการและเหตุผล

พื้นที่สูงทางภาคเหนือของประเทศไทยเป็นแหล่งกำเนิดของพืชพรรณธรรมชาติที่หลากหลาย ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อชีวิตประจำวันของชุมชนที่อยู่รอบป่า ซึ่งได้ใช้ประโยชน์จากป่าทั้งทางตรงและทางอ้อม ไม่ว่าจะเป็นแหล่งอาหาร ยาสมุนไพร และไม้ใช้สอย สามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนจากการเก็บหาของป่า และสร้างความมั่นคงทางด้านอาหารของชุมชนที่อยู่ห่างไกล แต่ในปัจจุบันความหลากหลายทางชีวภาพบนพื้นที่สูงเริ่มลดน้อยถอยลง เนื่องจากการนำไปใช้ในประโยชน์อย่างต่อเนื่องโดยขาดการปลูกทดแทนหรือบำรุงรักษา การลดลงของพื้นที่ป่า การไม่รู้คุณค่าเนื่องจากขาดการสืบทอดองค์ความรู้จากรุ่นสู่รุ่น ทำให้พืชท้องถิ่นหลายชนิดลดน้อยลง หรือบางชนิดได้สูญหายไปจากชุมชน

สวพส. เล็งเห็นความสำคัญดังกล่าว จึงได้ดำเนินงานวิจัยและพัฒนาด้านการอนุรักษ์ พันธุ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นและความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชนเพื่อการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนมาอย่างต่อเนื่อง โดยน้อมนำแนวพระราชดำริธนาคารอาหารชุมชน (Food bank) มาเป็นแนวทางในการดำเนินงาน ซึ่งเปรียบารอบชุมชนเป็นเสมือน “ธนาคารอาหาร” ของชุมชนที่สามารถนำออกมาใช้ประโยชน์ในลักษณะการเบิกถอน รวมทั้งมีการนำไปปลูกฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งอาหารในป่าธรรมชาติ โดยเป็นงานวิจัยและพัฒนาร่วมกับชุมชน 56 พื้นที่ 85 ชุมชน 10 กลุ่มชาติพันธุ์มีผลการดำเนินงานดังนี้ (1) รวบรวมองค์ความรู้การใช้ประโยชน์พืชท้องถิ่น รวม 6,768 รายการ จัดจำแนกตามหลักอนุกรมวิธานได้ 1,820 ชนิด โดยเป็นพืชท้องถิ่นที่มีศักยภาพ 134 ชนิด (2) มีองค์ความรู้การเพาะปลูกพืชท้องถิ่น 14 ชนิด และมีการฟื้นฟูพืชรวม 938 ชนิด ใน 85 ชุมชน (3) มีหลักสูตรท้องถิ่นด้านการอนุรักษ์ พันธุ์ และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพ และสร้างผู้รู้รุ่นใหม่ จำนวน 229 คน (4) แหล่งเรียนรู้ด้านความหลากหลายทางชีวภาพระดับชุมชน 12 แห่ง มีผู้เรียนรู้รวม 4,882 คน (5) ชุมชนมีอาชีพจากการเพาะปลูกพืชท้องถิ่น จำนวน 170 ราย (6) ชุมชนตัวอย่างด้านการอนุรักษ์ พันธุ์ และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพบนพื้นที่สูง จำนวน 10 ชุมชน โดยมีระดับการพัฒนาอยู่ใน กลุ่มปานกลาง (C) จำนวน 2 ชุมชน ได้แก่ ผาผึ้งและห้วยเขย่ง กลุ่มดี (B) จำนวน 3 ชุมชน ได้แก่ ดอยปุย ปางมะโอ และห้วยก้างปลา และกลุ่มดีมาก (A) จำนวน 5 ชุมชน ได้แก่ แม่พริก ปากกล้วย ป่าแป๊ะ (แม่สะเรียง) ห้วยอีค่าง (ทุ่งหลวง) และห้วยน้ำกิน (ห้วยโป่ง) โดยแบ่งตัวอย่างชุมชนที่มีความโดดเด่นออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ (1) ชุมชนแห่งการอนุรักษ์ พันธุ์ และใช้ประโยชน์พืชท้องถิ่นเป็นแหล่งอาหาร (2) ชุมชนตัวอย่างที่สร้างรายได้จากการเพาะปลูกพืชท้องถิ่น และ (3) ชุมชนตัวอย่างด้านการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

โดยในปี พ.ศ. 2564 เป็นการทำงานต่อเนื่องร่วมกับชุมชน เพื่อพัฒนาระดับให้เป็นชุมชนตัวอย่างด้านการอนุรักษ์ พันธุ์ และใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพ หรือ “ชุมชนตัวอย่าง Food bank” และการถอดบทเรียนแนวปฏิบัติที่ดี ปัจจัยความสำเร็จของการพัฒนาชุมชนตัวอย่าง รวมทั้งการพัฒนาระบบการสืบทอดความรู้ผ่านหลักสูตรท้องถิ่น ระบบฐานข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพบนพื้นที่สูง การจัดทำชุดองค์ความรู้และภูมิปัญญาตำรับอาหารจากพืชท้องถิ่นรายชนเผ่า เพื่อขยายผลการเรียนรู้สู่วงกว้าง การศึกษารูปแบบ

การปลูกฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้และความหลากหลายทางชีวภาพที่เหมาะสมกับภูมินิเวศบนพื้นที่สูง รวมทั้งการส่งเสริมชุมชนให้มีการใช้ประโยชน์และสร้างอาชีพจากการเพาะปลูกพืชท้องถิ่น ที่มีศักยภาพ และการศึกษาแนวทางในการปกป้องคุ้มครองทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพโดยชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่การอนุรักษ์ ป่าไม้ และใช้ประโยชน์ ทรัพยากรชีวภาพอย่างชาญฉลาด ก่อให้เกิดความยั่งยืน สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของอนุสัญญา ว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ (CBD) ประกอบด้วย การอนุรักษ์ความหลากหลาย ทางชีวภาพ การใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน และการแบ่งปันผลประโยชน์จากทรัพยากรพันธุกรรม อย่างยุติธรรมและเท่าเทียม รวมทั้งยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561-2580) ยุทธศาสตร์ที่ 5 ด้านการสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ที่เน้นการจัดระบบการอนุรักษ์ ป่าไม้ และป้องกันการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) เป้าประสงค์ที่ 15 ว่าด้วยการอนุรักษ์ระบบนิเวศภูเขา รวมถึงความหลากหลายทางชีวภาพ เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาที่ยั่งยืนต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1.2.1 เพื่อศึกษาการอนุรักษ์และฟื้นฟูฐานทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน สำหรับการใช้อย่างยั่งยืน
- 1.2.2 เพื่อศึกษาและพัฒนาชนิดพืชท้องถิ่นที่มีศักยภาพสำหรับเป็นพืชทางเลือกในการประกอบ อาชีพของชุมชน
- 1.2.3 เพื่อศึกษาและพัฒนาการสืบทอดความรู้ ด้านการอนุรักษ์ ป่าไม้ และใช้ประโยชน์พืชท้องถิ่น และความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน

1.3 ขอบเขตการศึกษา

- 1.3.1 การศึกษาการอนุรักษ์ ป่าไม้ความอุดมสมบูรณ์ของฐานทรัพยากรความหลากหลาย ทางชีวภาพของชุมชนสำหรับการใช้อย่างยั่งยืนในพื้นที่โครงการหลวง และโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง
 - 1) การศึกษาและพัฒนาแหล่งรวบรวมพืชท้องถิ่นบนพื้นที่สูงเพื่อเก็บรักษาฐานพันธุกรรม และการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชน 3 แห่ง จำแนกตามระดับความสูงของพื้นที่ 3 ระดับ
 - 2) การศึกษาวิธีการเขตกรรมและการจัดการเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูพืชหายากทั้งใน และนอกถิ่นกำเนิด 3 ชนิด ได้แก่ ตีนอุ้งดอย น้อยหน้าเครือ และมะเขากวาย
 - 3) การศึกษารูปแบบการปลูกฟื้นฟูแหล่งอาหารและความหลากหลายทางชีวภาพ ที่เหมาะสมกับภูมินิเวศบนพื้นที่สูง อย่างน้อย 2 รูปแบบ เช่น ภูมินิเวศป่าเมี่ยง ภูมินิเวศที่ดอนอาศัยน้ำฝน
- 1.3.2 การศึกษาและพัฒนาชนิดพืชท้องถิ่นที่มีศักยภาพ 3 ชนิด เพื่อเป็นพืชทางเลือกในการประกอบ อาชีพของชุมชน ในพื้นที่โครงการหลวงและโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง
 - 1) การศึกษารูปแบบการปลูก การจัดการ ต้นทุน และผลตอบแทนจากการปลูกบุก บนพื้นที่สูง
 - 2) การศึกษา รวบรวม และปลูกทดสอบพันธุ์ฝ้ายที่เหมาะสมบนพื้นที่สูง
 - 3) การศึกษารูปแบบการปลูก การจัดการ และการแปรรูปตัวที่เหมาะสมกับชุมชน

1.3.3 การวิจัยและพัฒนาเพื่อสืบทอดความรู้ด้านการอนุรักษ์ ป่านพ และใช้ประโยชน์พืชท้องถิ่น และความหลากหลายทางชีวภาพบนพื้นที่สูง

- 1) การศึกษาและพัฒนาชุมชนตัวอย่างด้านการอนุรักษ์ ป่านพ และใช้ประโยชน์พืช/เห็ดท้องถิ่น บนพื้นที่สูง จำนวน 5 ชุมชน
- 2) การพัฒนาหลักสูตรการเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์ ป่านพ และใช้ประโยชน์พืช/เห็ดท้องถิ่น ร่วมกับโรงเรียน/หน่วยงาน 2 แห่ง
- 3) การจัดทำชุดองค์ความรู้และฐานข้อมูลด้านความหลากหลายทางชีวภาพบนพื้นที่สูง 1 เรื่อง/ระบบ

1.3.4 การถ่ายทอดองค์ความรู้และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์และป่านพ ความหลากหลายทางชีวภาพสู่พื้นที่อื่น อย่างน้อย 5 ชุมชน

